

Voje Ignacij

KNJIGE ZADOLŽNIC, POSEBNA NOTARSKA SERIJA
DUBROVNIŠKEGA ARHIVA

Univ. profesorju dr. Gregorju Čremošniku ob 10-letnici njegove smrti

Zbirka notarskih knjig, ki vsebuje skoraj izključno zadolžnice, je danes uvrščena v XXXVI. serijo Historijskega arhiva v Dubrovniku pod naslovom *Debita notariae*. Prve ohranjene notarske in kancelarske knjige dubrovniškega arhiva je podrobno obdelal in analiziral Gregor Čremošnik.¹ V pretres je vzel tudi najstarejše ohranjene knjige zadolžnic in jim posvetil še posebno pozornost. Opozoril je na njihovo specifičnost ter poudaril njihovo vrednost kot vira pri obravnavanju gospodarske zgodovine Dubrovnika. Na podlagi podatkov, ki jih je našel v prvi ohranjeni knjigi zadolžnic, je izračunal vrednost dubrovniškega izvoza v Srbijo leta 1282 in 1283.²

Iz celotnega okvira bom izločil serijo *Debita notariae*, oziroma vse tiste knjige različnih serij, ki v glavnem vsebujejo zadolžnice in jih podvrgel podrobnejši analizi. Pri tem se bom omejil na obdobje do leta 1500. Zaradi napačnih vezav posameznih zvezkov ter nepopolnih naslovov na knjigah je stanje v nekaterih serijah takšno, da današnji naslov knjig ne ustreza ali pa le delno ustreza vsebini. To velja predvsem za knjige iz XIII. ter začetka XIV. stoletja. Na takšni osnovi je izdelal Josip Gelčič svoj popis arhivskih knjig Dubrovniškega arhiva,³ ki pa ne odговarja stvarnemu stanju in je zastarel.

Prihod in nastanitev Tomazina de Savere iz Lombardije za prvega posvetnega notarja in kancelarja v Dubrovniku pomeni preokret v poslovanju dubrovniške državne pisarne.⁴ On vpelje red v poslovanje nota-

¹ Gregor Čremošnik, Dubrovačka kancelarija do god. 1300 i najstarije knjige dubrovačke arhive, Glasnik Zemaljskog muzeja, g. XXXIV/2, str. 231, Sarajevo 1927. Isti, Dodatak članku Dubrovačka kancelarija do god. 1300, GZM XLI/2, str. 121, Sarajevo 1929. Isti, O dubrovačkom notaru Paskalu, GZM L, str. 129, Sarajevo 1938.

² G. Čremošnik, Uvozna trgovina Srbije god. 1282 i 1283, Spomenik Srpske akademije nauka knj. LXII, str. 61—70. Beograd 1925.

³ Josip Gelčič, Dubrovački arhiv, Glasnik Zemaljskog muzeja, g. XXII, str. 537—588, Sarajevo 1910. Pregled serij Dubrovniškega arhiva tudi v: Vinko Foretić, Dubrovački arhiv, Historijski zbornik, g. IV, str. 209—215, Zagreb 1951; Pregled stanja fondova, zbirki i skupina državnog arhiva u Dubrovniku na dan 22 travnja 1955, Arhivist, god. V, br. 2, Dodatak IV, str. LXVIII—LXXV, Beograd 1955.

⁴ G. Čremošnik, Spisi dubrovačke kancelarije, knj. I, (Zapisi notara Tomazina de Savere 1278—1282), Monumenta historica Ragusina I, str. VI, Zagreb 1951.

riata in kancelarije. Vse knjige, ki so do danes ohranjene od njegove roke, dokazujejo, da je bil Tomazino prava personifikacija reda; bil je točen in vester pri izvrševanju svojih dolžnosti.⁵ Tomazino je ločil posle notarja od poslov »scribe«. Kot državni uradnik je vršil tudi službo privatnega notarja. Privatnim osebam je pisal razne privatnopravne pogodbe in dokumente. Ker je bilo zadolžnic, pogodb o trgovskih družbah in drugih obligacij mnogo več kot katerihkoli drugih notarskih aktov, je vnašal magister Tomazino zadolžnice in pogodbe o trgovskih družbah v posebne zvezke, na katere je napisal naslov »Liber, in quo abbreviate sunt carte notarii de credenciis, debitis et collegantiis.«⁶ S tem je bil postavljen temelj posebni seriji, ki jo danes poznamo pod imenom »Debita notariae«.

Če primerjamo sistem dubrovniških notarskih knjig s podobnimi v mestnih komunah na ozemlju Dalmacije (Kotor, Trogir, Zadar, Reka), lahko ugotovimo, da se Dubrovnik v tem pogledu precej loči. Nikjer v omenjenih mestih ne bomo našli posebne zbirke, ki bi obsegala le zadolžnice, temveč so kreditne pogodbe pomešane med druge notarske imbreviature. Brez dvoma je eden glavnih vzrokov ta, da ni nikjer kreditna trgovina zavzela takšnega obsega kot v Dubrovniku. Pri tem moramo upoštevati še eno dejstvo, ki je odločilno vplivalo na takšen razvoj notariata v Dubrovniku. Dubrovniška vlada je 8. junija 1275 izdala odredbo, na podlagi katere so se morali vsi kreditni posli, ki so presegali 10 perperjev, skleniti pismeno.⁷ Dolžnik je moral dati upniku v roku 8 dni »cartam notarii« o dolgu. S tem zakonom je hotela dubrovniška vlada dati pravno zaščito trgovskemu poslovanju. Seveda je morala poskrbeti tudi za način, kako bi se mogla izgubljena zadolžnica obnoviti. To je dosegla na ta način, da so se zadolžnice zapisovale v posebne imbreviaturne knjige, ki so se hranile poleg drugih notarskih knjig.⁸

Šele sredi XIII. stoletja začnejo mesta hraniti notarske knjige na varnih mestih, ker so uvidela, kakšen obči in pravni pomen imajo za javnost. Od takrat so smatrali notarske knjige kot državno svojino.⁹ V Dubrovniku se omenja prva notarska knjiga že leta 1268, ki se pa do danes ni ohranila.¹⁰ G. Čremošnik je mnenja, da je dubrovniška vlada osnovala svoj arhiv šele 1278. leta (Precepta rectoris, knj. I), oziroma, da je šele od tega leta dalje smatrala notarske knjige kot državno svojino.¹¹ Knjiga »Diversa notariae« iz leta 1268, pisana od tedanjega no-

⁵ G. Čremošnik, Dubrovačka kancelarija, str. 233.

⁶ ibid. str. 234.

⁷ Liber statutorum civitatis Ragusii (izdala V. Bogišić-K. Jireček), liber VIII, cap. XXII, Mon. hist. Slav. mer. IX., str. 178, Zagreb 1904.

⁸ G. Čremošnik, Dubrovačka kancelarija, str. 240.

⁹ G. Čremošnik, Kada je postao dubrovački arhiv, Glasnik zemaljskog muzeja XLIV/2, str. 57, 58 Sarajevo 1932. V. Foretić, Dubrovački arhiv u srednjem veku, Anali hist. instituta JAZU, god. VI-VII, str. 323, Dubrovnik 1957-59. Oswald Redlich, Die Privaturkunden des Mittelalters, str. 219, München-Berlin 1911.

¹⁰ V. Foretić, Dubrov. arhiv u sred. veku, str. 320.

¹¹ G. Čremošnik, Kada je postao dubr. arhiv, str. 58.

tarja prezbiterja Petra, že od vsega začetka ni bila v državnem arhivu, ampak jo je notar Peter prepustil v varstvo cerkvi.¹²

Prvo ohranjeno knjigo zadolžnic — *Debita notariae*¹³ — je pisal Tomazino de Savere in obsega obdobje od 27. januarja 1282 do 8. julija 1282. Toda ta knjiga, ki nosi naslov *Debita notariae I*, vsebuje zadolžnice le v prvem zvezku, to je prvih 25 folijev. Drugi in tretji zvezek vsebujeta najrazličnejše notarske imbreviature. Naslov *Debita notariae* odgovarja torej samo prvemu zvezku, medtem ko drugi in tretji zvezek spadata v serijo »*Diversa notariae*«.

Zadolžnice se nato nadaljujejo v drugi seriji znani danes po imenu »*Diversa cancelariae*« in to v I. knjigi. V prvi zvezek te knjige je vpisoval Tomazino zadolžnice od 15. VII. 1282 do 12. VI. 1283. Ta zvezek pomeni nadaljevanje prvega zvezka *Debita notariae*, knj. I. Zaradi nepravilne vezave je drugi zvezek zadolžnic zašel v to serijo. Kaže, da je Tomazino vodil posamezne snopiče, ki so jih šele kasneje vezali v knjige. J. Gelčič, ki je samo na podlagi naslovov knjig napravil seznam posameznih serij Dubrovniškega arhiva, je pri tem precej grešil, ker njegov pregled ne odgovarja vedno vsebini knjig. Tudi v drugem zvezku te serije so vpisane zadolžnice od 13. VI. 1283 do 18. I. 1284. Tretji in četrti zvezek pa lahko spet uvrstimo v serijo *Diversa notariae*. Z drugim zvezkom te serije se zadolžnice, ki jih je pisal Tomazino de Savere, končajo.

Dvojno službo notarja in kancelarja je vršil Tomazino v Dubrovniku od leta 1277 do 1284.¹⁴ Zaradi preobremenjenosti je Tomazino prepustil notariat domačinu prezbiteriju Johannesu. Zadnja zadolžnica, ki jo je zapisal Tomazino, je z dne 18. I. 1284. Ta dan velja kot točen datum delitve pisarskih poslov v Dubrovniku na dve stroki, na kancelarsko in na notarsko.¹⁵

Ob tej analizi prvih notarskih konceptov, še posebej *Debita notariae*, se nam vsiljuje vprašanje, ali so obstajale knjige konceptov zadolžnic tudi pred letom 1282. Logičen sklep bi bil, da Tomazino ni začel pisati zadolžnic v posebno knjigo šele 27. januarja 1282 ampak takoj ob nastopu službe. Najstarejša njegova knjiga je *Precepta rectoris*, knj. I., ki se začne z dne 14. X. 1278. Skoraj z gotovostjo lahko predpostavimo,

¹² *ibid.*, str. 60.

¹³ Knjige, ki jih je pisal Tomazino de Savere, je podrobno analiziral G. Čremošnik v razpravi »Dubrovačka kancelarija«, zato bom podal le povzetek njegovih rezultatov z ozirom na serijo *Debita notariae*, oziroma knjige, ki vsebujejo zadolžnice.

¹⁴ V svojih prvih študijah je Čremošnik domneval, da je Tomazino de Savere nastopil službo v Dubrovniku v začetku leta 1278 (primerjaj: Dubrovačka kancelarija, str. 236; Dubrovački notar prezbiter Johannes, Glas SAN 171, Beograd 1936, str. 107). Kasneje je G. Čremošnik na podlagi podrobne analize knjige »*Liber statutorum doane*« ugotovil, da jo je pisal sam Tomazino ter je premaknil začetek njegovega delovanja v Dubrovniku na september 1277. V tem mesecu je bil namreč Liber stat. doane napisan (primerjaj: Ko je pisar dubrovač kog »*Liber statutorum doane*«, Narodna starina, zv. 35, str. 103, Zagreb 1939).

¹⁵ G. Čremošnik, Dubrovačka kancelarija, str. 236; isti, Dubrov. notar prezb. Johannes, str. 107.

da so Tomazinovi prvi zvezki zadolžnic izgubljeni. To hipotezo bom skušal utemeljiti z naslednjimi podatki.

Dne 9. maja 1281 je Tomazino vpisal v serijo *Debita notariae*, knj. I. (fol. 52' — praviloma bi spadal ta zvezek v serijo *Diversa notariae*) imbreviaturo, v kateri odstopa upnik terjatev zadolžnice neki tretji osebi. Upnik Dobroslav Sorkočević je v zvezi z izdajanjem polnomočja predložil notariatu listino s tekstom zadolžnice naslednje vsebine: »C. In Christi nomine. Anno Domini millesimo ducentesimo septuagesimo septimo, indictione quinta, die primo mensis septembris. Ragusii, coram vobis subscriptis testibus. Ego Vita Junii de Baraba etc. usque ad primum festum nativitatis Domini debeo dare Dobrosclauo de Sorgo s. d. gr. ducentos tredecim etc.«¹⁶ Že iz samega formularja zadolžnice je razvidno, da jo je sestavil magister Tomazino. Njegov predhodnik prezbiter Peter začenja akte in listine neposredno z datumom brez kakršnegakoli uvoda, npr.: »Anno incarnationis Domini...«, medtem ko Tomazino uporablja dosledno verbalno invokacijo: »In Christi nomine...«, nato pa zapiše datum: »Anno Domini...«. Obstajajo pa še druge razlike. Magister Tomazino nikoli ne pozabi navesti poleg leta še indikcijo. Peter jo nikoli ne uporablja.¹⁷ Razlika je tudi v označevanju vsote. Tomazino uvaja v dubrovniško pisarno beneško-zahodni način označevanja denarja s »solidus denariorum grossorum«, medtem ko se je v Dubrovniku uporabljal bizantinski izraz »perperus«.¹⁸ Prezbiter Peter uporablja v zadolžnicah le izraz perperus. Omenjena zadolžnica z dne 1. IX. 1277 je torej izdelek magistra Tomazina.¹⁹ Že ta podatek potrjuje domnevo, da je Tomazino že v tej dobi vodil posebno knjigo konceptov zadolžnic, ki pa se je do danes žal izgubila. Ker je dubrovniška vlada izdala leta 1275 zakon, da mora biti sklenjena vsaka kreditna pogodba, ki presega 10 perperjev, ni dvoma, da je potreba narekovala že takrat uvedbo posebne knjige zadolžnic. Tudi iz vsebine prve ohranjene knjige imbreviatur v Dubrovniku iz *Praecepta rectoris*, knj. I iz leta 1278 je razvidno, da je morala biti kreditna trgovina že zelo razvita. Veliko število sodnih odločb in imenovanj prokuratorjev je vezanih prav na zadolžnice. Velikokrat se omenjajo posamezne zadolžnice, ali pa so celo ohranjeni njihovi prepisi v celoti

¹⁶ G. Čremošnik, *Spisi dubrovačke kancelarije*, str. 155, št. 509.

¹⁷ G. Čremošnik, *Dubrovačka kancelarija*, str. 233.

¹⁸ G. Čremošnik, *Dubrov. notar prezb. Johannes*, str. 116.

¹⁹ Ta podatek samo potrjuje Čremošnikovo predpostavko, da bi bil Tomazino že septembra 1277 v Dubrovniku ter da bi bil pisec knjige »*Liber statutorum doane*« (glej op. 14). Ker sem ugotovil, da Tomazino piše 1. septembra 1277 zadolžnico sem mnenja, da je Tomazino že v tem času opravljal v Dubrovniku notarske posle. Zato se mi ne zdi povsem verjetna ugotovitev G. Čremošnika, da v septembru, ko je pisal carinski zakonik, Tomazino še ni bil formalno imenovan za notarja. Čremošnik meni, da je izdelal Tomazino ta rokapis kot notar, ki je bil sprejet na poskušnjo. To naj bi bil njegov »*Meisterstück*«, od katerega je bilo odvisno ali bo imenovan za državnega notarja ali ne. O Tomazinu de Savere je napisala svojo doktorsko tezo Marija Nakić iz Beograda, vendar mi ni uspelo, da bi jo dobil na vpogled. Zato tudi ne morem upoštevati njenih izsledkov.

in to iz let po letu 1275. To je možno le v primeru, če je obstajala posebna knjiga zadolžnic.

V ohranjenih Tomazinovih knjigah pa na treh mestih najdemo podatke, ki nesporno dokazujejo, da je morala pred Debita notariae, knj. I. obstajati vsaj še ena knjiga zadolžnic. Tomazino je v drugi zvezek Debita notariae, knj. I. (po vsebini ga moramo uvrstiti med Diversa notariae) pomotoma vpisal nekaj zadolžnic. Ta zvezek je namreč pisan leta 1281. Ob robu teh zadolžnic je Tomazino napisal opazko: »Cancellata quia scripta est in libro debitorum,« oziroma »libro de credenciis«. ²⁰ Ta knjiga zadolžnic, ki jo Tomazino na tem mestu omenja, pa se nam ni ohranila.

Vse te ugotovitve nas vodijo do zaključka, da je morala obstajati posebna knjiga zadolžnic verjetno kmalu po letu 1275, sigurno pa z nastopom Tomazina de Savere. Seveda ni izključeno, da je prezbiter Peter, za katerega sem že omenil, da je bil pisec knjige »Diversa notariae« iz leta 1268, vpisoval v to knjigo tudi zadolžnice. Vpisoval pa jih je na način, kot je bil običaj v srednjem veku v vseh dalmatinskih mestih. Več ohranjenih primerov zadolžnic, ki so sicer registrirane v poznejših letih dokazujejo, da je prezbiter Peter sestavljal zadolžnice. Dne 23. februarja 1282 je bila izdana pobotnica o izplačilu dolga, v kateri se navaja prepis zadolžnice v celoti. Ta zadolžnica nosi datum 13. IV. 1272. ²¹ Iz formularja je razvidno, da jo je izdelal prezbiter Peter, ker začenja brez verbalne invokacije z »Anno incarnationis...«

Dne 23. januarja 1284 je prevzel notarsko službo v Dubrovniku prezbiter Johannes — Ivan Prodančić kot zapriseženi državni notar. Tega dne so razdeljeni v Dubrovniku pisarski posli na dve stroki, na kancelarsko, ki jo obdrži v svojih rokah Tomazino de Savere in na notarsko, ki jo od Tomazina prevzame prezbiter Johannes. ²² G. Čremošnik navaja več primerov, ki dokazujejo, da je prezbiter Johannes pomagal Tomazinu pri njegovih notarskih poslih že od leta 1281 dalje. ²³ Kot sem že omenil, je Dubrovnik leta 1277 prekinil s tradicijo, da namešča domače duhovnike za notarje in da je to leto prvič nastavl strokovno usposobljenega tujca magistra Tomazina de Savere za notarja. Leta 1284 pa se ponovno vrača k staremu običaju, tako da šolani tujec obdrži samo kancelarstvo, a notariat ponovno poveri domačemu duhovniku prezbiterju Johannesu. ²⁴ Zadnja zadolžnica, ki jo je vpisal Tomazino, je z dne 18. januarja 1282. ²⁵ Ohranjeni štirje listi Johannesove notarske knjige, ki jih je odkril, podrobneje analiziral in njihovo vsebino objavil G. Čremošnik ²⁶ dokazujejo, da je Johannes takoj po nastopu službe začel voditi notarsko knjigo. Prvi

²⁰ G. Čremošnik, Spisi dubrov. kancelarije, št. 416, 450 in 453.

²¹ ibid. št. 825.

²² G. Čremošnik, Dubrov. notar prezb. Johannes, str. 107.

²³ ibid. str. 105; od 1283 dalje je Tomazinu pomagal pri njegovih kancelarskih poslih (od 15. V. do 23. VIII. 1285 ga je celo nadomestoval) še Paskal, oseba neznanega porekla in stanu — verjetno je bil domačin in duhovnik. Glej: G. Čremošnik, O dubrovačkom notaru Paskalu, str. 129.

²⁴ G. Čremošnik, Dubrov. notar prezb. Johannes, str. 100.

²⁵ Div. canc. knj. I, zv. 2, fol. 78.

²⁶ G. Čremošnik, Dubrov. notar prezb. Johannes, str. 90—97.

list ima tudi ohranjen naslov knjige in datum: »Anno Domini millesimo ducentesimo octuagesimo quarto, indictione duodecima; Instrumenta vendicionis, debiti et posesionis«. Prva imbreviatura ima datum 23. I. 1284. Naslov knjige nam pove, da je bila vsebina splošno notarialnega značaja, ker niso bile vpisane samo zadolžnice. Prvi list, ki predstavlja začetek knjige, oziroma začetek prvega zvezka, ima naslednjo vsebino: na prvi strani: prodaja lesene hiše, zadolžnica; na drugi strani: zadolžnica, razsodba arbitrov, prodaja sužnje, pobotnica o izplačilu dolga, polnomočje za terjatev dolga, pobotnica za izplačano zapuščino. Na ostalih treh listih so v glavnem vpisane zadolžnice in sicer na drugem listu so imbreviature iz meseca marca, na tretjem iz meseca avgusta in na četrtem iz meseca oktobra leta 1284. Čeprav so to le fragmenti, si vseeno lahko ustvarimo neko sliko o vsebini te Johannesove notarske knjige. S sigurnostjo lahko ugotovimo, da je Johannes nadaljeval tam, kjer je Tomazino končal. Johannes prav gotovo ni vpisoval zadolžnic le v letu 1284 ampak do konca svojega službovanja. Iz ohranjenih dokumentov vemo, da je Johannes vršil službo notarja do leta 1293. Zadnji dokument, ki ga je izdelal, je datiran z 10. junijem 1293. Ali je Johannes leta 1293 samo opustil službo notarja in živel dalje kot duhovnik ali pa je tega leta umrl, ni znano.²⁷

Po smrti Tomazina de Savere leta 1286 ga je nasledil kot kancelar Aço quondam Jacobi de Titullo. Kancelar Aço je začel svojo kariero v Dubrovniku leta 1284 kot osebni sekretar kneza Mihajla Morosinija. Ko je potekla knezu Morosiniju mandatna doba, Aço ni zapustil Dubrovnika. Že 27. oktobra 1286 se omenja »carta ... scripta manu Açonis, tunc cancellarii comunis Ragusii,«²⁸ a 11. aprila 1289 se podpisuje Aço samo kot »imperialis auctoritate notarius nunc communis Ragusii iuratus cancellarius.«²⁹ Te titule se poslužuje Aço vse do konca svoje službe. Aço je iz službe pri knezu prišel v službo dubrovniške komune in vršil službo kancelarja od 1286 do 1297.³⁰ Omemba kancelarja Aça je potrebna, ker se je kot kancelar ukvarjal tudi z registracijo zadolžnic. Imbreviature zadolžnic je pisal v isti zvezek, v katerega je beležil tudi kancelarske akte.³¹ Kot Tomazinov naslednik je pisal *Diversa cancelariae* knjigo III. Peti zvezek (fol. 59 do 104) vsebuje poleg drugih kancelarskih aktov tudi imbreviature zadolžnic.³² Te imbreviature obsegajo čas od 12. IX. 1296 do 25. III. 1298. Kreditne pogodbe so stranke v tem času vpisovale ali v kancelarsko knjigo Aça ali pa v notarsko knjigo nekega Johannessesa. To je razvidno iz naslednjega primera: kancelar Aço je vpisal 20. IX. 1296 v svojo kancelarsko knjigo (Div. canc. III) zadolžnico, v kateri se Maurese de Dabrača obliigira Petru Amatu za 394 liber in VIII folarjev »pro pannis emptis ab eo.«

²⁷ *ibid.* str. 110.

²⁸ *Mon. hist. Slav. mer.*, knj. X. str. 15; G. Čremošnik, *Dubrovačka kancelarija*, str. 237; V. Foretić, *Dubrovački arhiv u sred. veku*, str. 321, 322.

²⁹ T. Smičiklas, *Codex diplomaticus*, zv. VI, str. 645 in 646.

³⁰ G. Čremošnik, *Dubrov. kancelarija*, str. 237.

³¹ *ibid.* str. 248.

³² *ibid.* str. 248.

Istočasno se za isto vsoto obligira tudi Alegretus cognatus Mauressie. Ob tej priliki izjavlja, da se obligira tudi za tisto »quod dictus Mauressia eidem Petro tenetur in alia parte sicut scriptum est in alio libro per Johannem notarium domini comitis.«³³

Ker so se zadolžnice, kot privatno-pravne pogodbe, po pravilu registrirale v notariatu in ne v kancelariji, nas predvsem zanima, kdo je v naslednjih letih opravljal službo dubrovniškega notarja.

Ko je prezbiter Johannes zapustil 1293. leta službo je dubrovniška vlada postavila na njegovo mesto kanonika Andrija Benešića. Prvi dokument, ki ga je on izdelal, je datiran z dne 9. decembra 1293.³⁴ On opravlja službo občinskega zapriseženega notarja od 1293. do 1324. leta. V času službovanja je napisal večje število notarskih knjig.³⁵ Najstarejša knjiga, ki jo je napisal in se je do danes ohranila, obsega leta 1297 do 1301. Pomotoma je zašla v serijo Praecepta rectoris kot II. knjiga, čeprav je po vsebini zelo pestra.³⁶ To je tudi zadnja arhivska knjiga dubrovniškega arhiva iz XIII. stoletja. Prvi zvezek obsega le 6 folijev (od tega so le trije popisani), ki pa so zelo poškodovani in zaradi tega težko čitljivi. Na listu 1^a je naslov: »Liber de confessionibus«, a na tretjem foliju je datum: »Kl. de mense marcio MCCCXXVIII indictione XII.« Vsebina teh treh listov so zadolžnice iz leta 1329; listi so bili pomotoma vezani v to knjigo. Torej teh zadolžnic ni pisal Andrija Benešić. Notar, ki je pisal te zadolžnice, ji ne naziva »debita« ampak »confessiones« (imenuje jih po začetni besedi formularja zadolžnice: ... confiteor, quod debeo dare).³⁷ Drugi del te Benešićeve knjige moramo uvrstiti med Diversa notariae, medtem ko je tretji del knjige (fol. 87 do 100) v celoti izpolnjen z zadolžnicami. Naslov tega tretjega dela je na žalost zbledel, vendar nam beležka na vrhu folija 92' nadoknadi to pomanjkljivost: »Kl. mensis Jullii. Liber iste continet in se omnes cartas debitorum, abbreviatus per me diaconus Andream Benesse, iuratum notarium communis Ragussi... sub anno Domini millesimo CCLXXXVIII indictione XII.« Vsebino tretjega zvezka predstavljajo zadolžnice, »collegancie« in »entege«, ki obsegajo čas od 1. aprila 1299 do 17. oktobra 1301.³⁸

³³ »Ser Mauressia de Dobrača promisit et obligavit se super se et omnia sua bona dare et solvere Petro Amato libr. 394 et fol. VIII ad grossos pro pannis emptis ab eo.

Et Allegratus cognatus eius obligavit se super se et omnia bona sua cum dicto Mauressia quilibet in totum et in partem ad meliorem solvere dicto Petro dictos denarios et etiam illos quod dictus Mauressia eidem Petro tenetur in alia parte sicut scriptum est in alio libro per Johannem not. domini comitis«, Div. canc. III, fol. 62 — 20. IX. 1296. Ob tem podatku se postavlja vprašanje, kdo je omenjeni notar Johannes? Če je mišljen notar Ivan Prodančić, potem gre verjetno za kakšno starejšo obligacijo. Od leta 1293 deluje namreč v Dubrovniku že notar Andrija Benešić. Morda je Johannes nek doslej nepoznan osebni notar dubrovniškega kneza, podobno kot je bil pred njim Aço.

³⁴ G. Čremošnik, Dubrov. notar prezb. Johannes, str. 110.

³⁵ K. Jireček, Die mittelalterliche Kanzlei der Ragusaner, Archiv f. slav. Phil., Bd. XXVI., str. 188, Wien 1904.

³⁶ G. Čremošnik, Dubrov. kancelarija, str. 238.

³⁷ ibid. str. 249.

³⁸ ibid. str. 249.

Tudi v XIV. stoletju obstaja več praznin in za posamezna obdobja sploh nimamo ohranjenih knjig zadolžnic. Prav tako kot v XIII. stoletju tudi v XIV. stoletju (velja predvsem za prvo polovico) vlada v notarskih in kancelarskih knjigah glede naslovov precejšnja zmeda. Skušal bom na isti način kot za XIII. stoletje tudi za XIV. stoletje izločiti iz raznih serij vse knjige zadolžnic in jih kronološko urediti.

Od notarja Andrija Benešića imamo ohranjeno še eno knjigo, ki vsebuje koncepte zadolžnic. Ta knjiga je danes uvrščena v serijo *Diversa notariae* kot knjiga I. S folijem 14 začne notar vpisovati zadolžnice, ki si sledijo nepretrgoma do zadnjega folija (fol. 235). Teh 221 folijev obsega obdobje od 30. V. 1310 do 1. VI. 1313. Ne sme nas pa začuditi, če najdemo iz istih let zadolžnice vpisane v I. knjigi serije *Aptagi*. Prvi del *Aptagi* knj. I od fol. 1 do fol. 49' obsega zadolžnice za čas od 23. VII. 1312 do 31. XII. 1313.³⁹ Drugi del knjige odgovarja naslovu in ima celo drugo paginacijo. V drugem delu so od fol. 1 do fol. 61 vpisane imbreviature »*aptagi de misericordia*«. ⁴⁰ Postavlja se vprašanje, kdo je pisec te knjige in ali sta lahko dva notarja istočasno izdajala, oziroma registrirala zadolžnice v svoje notarske knjige.

V zvezi z izdajanjem polnomočij, v katerih upniki prenašajo pravice do terjatve dolga na tretjo osebo, notar ponovno registrira predloženo zadolžnico. Ob tej priložnosti se omenja tudi notar, ki je zadolžnico izdelal. Na tej podlagi sem ugotovil, da piše zadolžnice v *Aptagi* knj. I magister Albertini iz Cremona, ki je deloval v Dubrovniku od 1. III. 1312 do leta 1315.⁴¹ To ugotovitev potrjuje tudi pismo, ki sem ga našel v seriji *Aptagi* knj. I (med fol. 13 in 14) ter je naslovljeno na »domino Alberto cancellario comunis Ragusii«.

Ker se istočasno pojavita dve knjigi, v katere so vpisovali zadolžnice in ker se formularji zadolžnic med seboj razlikujejo, je potrebno ta pojav analizirati. Leta 1313 je predpisal Mali svet tarifo za razne posle, ki so jih kancelarji opravljali v zvezi z vpisovanjem v svoje knjige. Ob tej priložnosti se posebej omenjajo »*libri communis*« (s tem označujejo knjige

³⁹ Primer: »Marinus de Beris, lapcinus Dragoxevich fuerunt contenti et confessi se debere dare et solvere Picinico de Drincax yp. 6 et gross. III usque ad tres septimanas, de presenti viagio, et si ante venerunt ante solvere teneantur.« *Aptagi* knj. I, fol. 2' — 3. VIII. 1312. Formular se razlikuje od Benešićevega in je zelo podoben formularju zadolžnice, kakršnega je uporabljal kancelar Aço.

⁴⁰ Primer: »Give de Caboga dedit aptagi de misericordia supra Milaticum de Juanovich de Raçato et Juanum Braichovich de yp. 3 terminus usque ad X dies proxime, ad ambos simul et quemlibet ipsorum se tenendo in partem et in totum sicut dicto Give placuerit«, *Aptagi*, knj. I, fol. 73' (druga pagina-cija fol. 22') — 2. III. 1313.

⁴¹ K. Jireček, *Die mittel. Kanzlei*, str. 188; v *Diversa notariae*, knj. III, fol. 20, je omenjen notar Albertini v sledeči zvezi: »...sententia de aptaghi est scripta in cancellaria communis manu Albertini olim cancellarii communis Ragusii... in anno Domini 1313 ind. XI, die 17. X...« Ta podatek je bil objavljen 7. julija 1318. Imbreviatura »*aptagi de misericordia*«, ki je omenjena v gornjem zapisku (z dne 17. X. 1313), se nahaja v *Aptagi*, knj. I, fol. 96 (druga pagina-cija 45).

občinske kancelarije), posebej pa »catastica notariorum« (s tem nazivom označujejo knjige, v katere so notarji vpisovali svoje listine).⁴² V nekem sodnem zapisu iz leta 1279 je omenjeno, da mora dolжник plačati »sicut scriptum est in quaterno communis«.⁴³ Torej je Tomazino de Savere že leta 1279 vodil takšen »quaternus communis«. Istočasno je obstajal še »liber debitorum«. Tomazino je namreč v napačno knjigo vpisal 8. I. 1281 neko zadolžnico, zato je napravil na robu naslednjo opazko: »cancellata quia scripta est in libro debitorum«.⁴⁴ Ker iz tega obdobja niso vse notarske knjige ohranjene, ne moremo ugotoviti dejanskega stanja.

Ko je prevzel kancelarske posle Aço de Titullo, je vnašal v svojo kancelarsko knjigo tudi zadolžnice. Kot sem že omenil obstaja istočasno tudi notarska knjiga nekega Johanneses notarja »domini comitis«, ki prav tako vpisuje zadolžnice.⁴⁵ Od Aça dalje lahko kontrolirano sledimo tej dvotirnosti. Kancelar, ki je napisal knjigo Aptagi I je v prvem delu te knjige registriral zadolžnice, v drugem delu pa beležil koncepte »aptagi de misericordia«. Pri vsaki imbreviaturi »aptagi de misericordia« je tudi omenjeno na kakšno zadolžnico se nanaša ta sodni postopek proti dolžniku. Omenjajo se zadolžnice vpisane »in quaterno communis« ter zadolžnice imenovane »carta notaria«, izdelki posameznih notarjev. Ti notarji se imenoma navajajo. Če je omenjeno, da je bila zadolžnica vpisana »in quaterno communis« leta 1312 ali 1313, potem lahko te zadolžnice najdemo vpisane v prvem delu I. zvezka serije Aptagi.⁴⁶ Torej je prvi del I. knjige serije Aptagi »quaternus communis«. Zelo pogosto se v imbreviaturah »aptagi de misericordia« omenjajo zadolžnice notarja Andrije Benešića kot notarske listine. Zadolžnice z letnico 1310 do 1313, najdemo vpisane v Diversa notariae knjiga I, ki jo je pisal notar Andrija Benešić.⁴⁷ V drugem delu I. knjige Aptagi med imbreviaturami »aptagi de misericordia« najdemo celo neporavnane zadolžnice Tomazina de Savere z leta

⁴² V. Foretić, Dubrov. arhiv u sred. veku, str. 322; Reformationes, knj. V, fol. 17, Monumenta Ragusina, knj. I, str. 25.

⁴³ G. Čremošnik, Spisi dubrovačke kancelarije, str. 33, št. 129; Praecepta rectoris, knj. I, fol. 23.

⁴⁴ G. Čremošnik, Spisi dubrovačke kancelarije, str. 120, št. 415; Debita notariae, knj. I, fol. 37.

⁴⁵ Diversa cancelariae, knj. III, fol. 62.

⁴⁶ Primer: »Blasius Basin procurator Milchi Rádovani per sententiam domini comitis et sue curie dedit aptagi de misericordia supra Bogoe de Pervosclavo de yp. X et gross. III et fol. VI, terminus octo dierum. Et hoc pro complemento unius debiti de yp. XV 1/2 per scripturam quaterni communis scriptam ad mensem octubris proxime preteritis die 13.« Aptagi, knj. I, fol. 72 (druga. paginacija fol. 21) — 16. II. 1313. Na fol. 9' (prva paginacija) v isti knjigi sem našel to zadolžnico vpisano.

⁴⁷ Primer: »Ser Bartholomeus Bollani de Venetiis dedit apthagi de misericordia supra Marcum fil. Nicole de Mençe da yp. 45, terminus usque ad medium mensem julii proxime venturo. Et hoc pro complementi vnus debiti de yp. 428 per catram notariam scriptam manu diaconi Andree de Benessa sub 1311 ind. VIII die 25. julii.« Aptagi knj. I, fol. 86' (druga paginacija fol. 35') — 27. VI. 1313. V Diversa notariae knj. I, fol. 167 sem našel to zadolžnico registrirano.

1279⁴⁸ in 1281,⁴⁹ prezbiterja Petra z leta 1269⁵⁰ in enkrat celo zadolžnico notarja prezbiterja Paskala z leta 1248.⁵¹ Iz nekega podatka je tudi razvidno, da je zadolžnice — kot »carta notaria« — pisal magister Ubertinus de Flachis »notarius et communis Ragusii iuratus cancellarius«.⁵² Zadolžnico, ki se omenja v imbreviaturi »aptagi de misericordia« je Ubertini napisal 13. julija 1309. leta.⁵³ Kancelar Albertini, ki je po vsej verjetnosti pisal knjigo Aptagi I, je razlikoval zadolžnice vpisane »in quaterno communis« od zadolžnic pisanih od notarjev. Zato je v neki imbreviaturi takoj popravil napako. Prvotno je napisal, da je ostal dolžnik dolžan »per cartam notarii«, vendar je to prečrtal in nadaljeval »per scripturam quaterni communis factam die...«⁵⁴

»Quaternus communis« je bila potemtakem knjiga, ki jo je pisal izključno dubrovniški kancelar. Tako so se morale označevati tudi knjige serije Diversa cancelaria, torej tudi knjiga Diversa cancelariae knj. III, ki jo piše Aço.⁵⁵ Takšen »quaternus communis« je vodil tudi dubrovniški kancelar Riccardo, kot je omenjeno v neki listini, ki jo je napisal 8. VIII. 1303 dijakon Andrija Benešić.⁵⁶ S sigurnostjo lahko ugotovimo, da so vpisovali kancelarji zadolžnice v »quaterno communis« tudi leta 1305⁵⁷ in leta

⁴⁸ Aptagi knj. I, fol. 52' (druga paginacija fol. 1') — 28. VII. 1312.

⁴⁹ Aptagi knj. I, fol. 105' (druga paginacija fol. 54') — 13. I. 1314; fol. 82' (druga paginacija fol. 31') — 28. V. 1313.

⁵⁰ Aptagi knj. I, fol. 76 (druga paginacija fol. 25) — 30. III. 1313.

⁵¹ Aptagi knj. I, fol. 102 (druga paginacija fol. 51) — 27. XI. 1313.

⁵² K. Jireček, Die mittel. Kanzlei, str. 188. Omenja le to, da je Ubertinus pisal knjigo Libr. ref. 1311—1312.

⁵³ »...et hoc pro complemento unius debiti de yp. mille ad gross. et de pena exceptis expensis per cartam notariam scriptam manu magistri Ubertini canc. communis Ragusii sub anno Domini 1309 ind. VII. die 13 mens. julii.« Aptagi knj. I, fol. 55 (druga paginacija fol. 4). Istočasno kot Ubertinus piše zadolžnice tudi notar Andrija Benešić. Dne 17. X. 1313 je bil namreč vpisan dolg »per cartam notariam scriptam manu diaconi Andree de Benessa sub 1309 ind. VII die 22. januarii«, Aptagi knj. I, fol. 98 (druga paginacija fol. 47).

⁵⁴ »Margaretus de Poča per sententiam domini comitis... dedit aptay de misericordia supra Vrsacio Prodani de Bodača de yp. 96, terminus VIII dierum. Et hoc per scripturam quaterni communis factam die XXVI aprilis prox. pret.«, Aptagi knj. I, fol. 85 (druga paginacija fol. 35) — 25. VI. 1313. V isti knjigi na fol. 29' (prva paginacija) sem našel to zadolžnico vpisano.

⁵⁵ Peter Menčetić je predložil knezu zadolžnico, ker jo je nameraval poslati izven Dubrovnika v terjatev »et quia sibi placuerit facere ipsam registrari in quaterno communis ut possit reffici«. Zadolžnico, ki jo je v svojo notarsko knjigo vpisal notar Soffredo 1. III. 1354, je sedaj ponovno registriral kancelar Franciscus v Diversa cancelariae knj. XVIII, fol. 22' — 1. VII. 1354. Zadolžnico sem našel vpisano v Debita notariae knj. IV, fol. 58.

⁵⁶ V tekstu neke listine z dne 8. avgusta 1303 je omenjeno, da je Riccardus notarius et cancellarius communis Ragusini »...scribi in quaterno comunis Ragusini quoddam instrumentum sclauonicum...«, G. Čremošnik, Nova isto-rijska gradnja iz Dubrovnika. Novitates musei Sarajevoensis, No. 10, str. 10. št. 7, Sarajevo 1933; listino, ki jo je Riccardus prevedel v latinski jezik, hranijo v arhivu dominikanskega samostana v Dubrovniku.

⁵⁷ Nad dolžnikom je bila izrečena »aptagi de misericordia«, ker ni vrnil polovice dolga. Dolg je bil vpisan »per scripturam quaterni temporis domini Marini Baduarii in tertio regimine sub 1305 die 15 januarii«, Aptagi knj. I, fol. 111 (druga paginacija fol. 60) — 5. III. 1313.

1309⁵⁸, čeprav se nam knjige iz teh let niso ohranile. Zadolžnice vpisane »in quaterno communis« se imenujejo »scriptura«, tiste, vpisane v notarsko knjigo pa »carta notaria«. Med eno in drugo kreditno listino obstaja določena razlika v formularju. Po letu 1313 te dvojnosti ne zasledimo več, zato sem mnenja, da od takrat dalje pišejo zadolžnice in to v obliki »carta notariae« v svoje notarske knjige izključno le dubrovniški notarji.

Andrija Benešić je bil zadnji domačin-duhovnik, ki je opravljal notarske posle. Odslej opravljajo notarske posle izključno tujci-strokovnjaki, ki jih na to mesto postavlja dubrovniška vlada. Leta 1324 je bil namreč Andrija odstavljen s položaja notarja, vendar je živel še dalje v Dubrovniku. Dne 15. IX. 1330 tutorji in prokuratorji dedičev pokojnega Nikolaja Benešića prenašajo polnomočje za terjatev štirih zadolžnic, ene iz 1326, dveh iz 1328 in ene iz 1329, v katerih se omenja kot upnik Nikolaj Benešić, na diakona Andrijo Benešića in Mihaela Menčetića.⁵⁹

Naslednik Andrije Benešića v notariatu je od leta 1324 Johannes de Finis. Kot pisar na ladji se omenja sicer že leta 1322. V Dubrovniku je deloval do leta 1348, ko je 14. maja umrl za kugo.⁶⁰ Od njega sta ohranjeni dve obsežni knjigi zadolžnic. Piše težkočitljivo in zelo drobno gotsko minuskulo. Značilno za zunanjo podobo njegovih knjig je to, da je posamezne strani skoraj popolnoma popisal in puščal ob strani zelo ozek rob.

Omenil sem že, da prvi zvezek Precepta rectoris knj. II, ki jo je sicer pisal Andrija Benešić, obsega le šest listov. Na treh listih so zapisane zadolžnice iz leta 1329. To so verjetno le fragmenti knjige zadolžnic, ki je obsegala poleg drugih tudi leti 1329 in 1330. Manjše število zadolžnic iz omenjenih let se nahaja v V. knjigi serije Diversa notariae. V Diversa notariae V so zadolžnice pisane strnjeno od fol. 233' do fol. 262 in obsegajo čas od 20. XI. 1329 do 15. II. 1330. Ta zmeda je morala nastati zaradi napačnih vezav. Diversa notariae knjigo V piše v celoti Johannes de Finis. Ker začne pisati knjigo z 10. IX. 1324, je verjetno to njegova prva knjiga, ki jo piše kot notar v Dubrovniku. Zato ni čudno, da je vsebina imbreviatur zelo različna in ne dobimo vtisa specializirane notarske knjige. Prevladujejo splošne notarske zadeve, le tu in tam najdemo vpisano kakšno zadolžnico. Od fol. 233 (20. XI. 1329) pa število zadolžnic narašča ter jih notar vpisuje mnogo bolj strnjeno. Moram opozoriti, da se s fol. 233 ne začne nov zvezek, čeprav se vsebina knjige precej spremeni. Tudi v datiranju ne opazimo nobenega presledka. Menim, da so nekateri notarji v začetku ob nastopu službe vpisovali v notarske knjige imbreviature po svojih principih in so šele pozneje prehajali na specializacijo notarskih knjig, kot jo je v Dubrovniku uvedel Tomazino de Savere.

Zadolžnice, ki jih je Johannes de Finis registriral od 20. junija 1330 pa do 7. marca 1334, so danes uvrščene v serijo Aptagi kot knjiga II. Knji-

⁵⁸ Omenjena je zadolžnica, ki je bila vpisana »inquaterno communis« 30. VII. 1309, Aptagi knj. I, fol. 67 (druga paginacija fol. 16).

⁵⁹ Aptagi knj. II, fol. 17. Ime Andrije Benešića večkrat srečamo v zadolžnicah v letih, ko je zapustil notarsko službo. Kaže, da se je začel med drugim ukvarjati tudi s kreditnimi posli.

⁶⁰ K. Jireček, Die mittel. Kanzlei, str. 189; Mon. rag. I, str. 67.

ga ima 275 folijev. Te zadolžnice se nadaljujejo v seriji Debita notariae knjiga II. Ker so vmesni listi uničeni, so prve zadolžnice datirane šele s 3. marcem 1335, končajo pa se s 1. oktobrom 1339. Ta knjiga ima 284 folijev.⁶¹ Obe knjigi je v celoti pisal Johannes de Finis in se med njegov rokopis nikjer ne meša druga pisava. Ta ugotovitev je zelo važna, ker lahko le tako ocenimo, kako veliko delo je opravil v obdobju, ko je deloval kot javni notar. Žal so ohranjene samo te tri njegove knjige zadolžnic, ki so po svoji vsebini bogatejše kot marsikatera iz poznejšega obdobja. Poleg zadolžnic in pogodb o trgovskih družbah so vpisana številna polnomočja v zvezi s terjatvami dolgov, pobotnice o delnem ali celotnem izplačilu dolga, kreditne pogodbe o dotah in podobno. Johannes de Finis je tudi v naslednjih letih vpisoval zadolžnice v posebno notarsko knjigo. Žal se nam od leta 1339 do njegove smrti ni skoraj ničesar ohranilo. V številnih pogodbah v zvezi s prenosom terjatev dolgov se kot pisec zadolžnic omenja Johannes de Finis. Prepisom njegovih zadolžnic v teh polnomočjih sem sledil do leta 1346.⁶² To dokazujeta tudi dva fragmenta dveh njegovih notarskih knjig iz obdobja po letu 1340. V Aptagi knjiga II sem med fol. 75 in 76 našel list, ki je po formatu manjši od ostalih ohranjenih knjig Johannes de Finisa. Ta list je edini ostanek njegove notarske knjige iz leta 1342 oziroma 1343. Prva imbreviatura je vpisana 20. XI. 1342, naslednja pa 4. I. 1343. Med drugim je na tem listu vpisana tudi ena zadolžnica. Naslednji fragment sem odkril v Debita notariae knjiga II. Kot fol. 262 je ta list pomotoma uvezan med notarske zapiske v letu 1339. Na tem listu prevladujejo zadolžnice iz leta 1347.

V istem času, ko deluje notar Johannes de Finis, srečamo v Dubrovniku še dve osebi, ki opravljata pisarske posle. To sta Soffredus de Parini iz Pistoje (od 1331 do 1365) in Franciscus de Archo (od 1342 do 1374). Vendar ne eden ne drugi nista izdajala zadolžnic v času Johannesovega življenja. Njunih zadolžnic iz tega obdobja namreč nisem našel. Tudi kancelar ser Pone de Stamberto iz Pistoje, ki je deloval v Dubrovniku od 1813 do 1341 ter je bil pisec mnogih kancelarskih knjig v tem obdobju,⁶³ ni izdajal zadolžnic.

Po smrti Johannes de Finisa je ostal Dubrovnik nekaj časa brez notarja. Mali svet je zato imenoval odbor treh plemičev, ki so dobili nalogo voditi vse posle v zvezi s knjigami in listinami Johannes de Finisa. Kmalu nato je Veliki svet sprejel sklep, da lahko začasno piše listine kancelar Franciscus, dokler ne bo imenovan občinski notar. Končno so 29. oktobra 1348 izvolili v Malem svetu za novega notarja Johannes de Bergamo, ki je vodil notarske posle do leta 1349. Odbor treh plemičev pa deluje vse do

⁶¹ Opozoril bi, da zapiski za leti 1337 in 1338 niso popolni, ampak obsegajo le po nekaj mesecev. Leto 1337 od fol. 135' do fol. 192' (I. I. do 8. XI.); leto 1338 od fol. 193 do fol. 234 (25. VI. do 25. XII.).

⁶² Z mandatom kneza in njegovih sodnikov je ponovno registriran »cuiusdam instrumentum scriptum manu Johannis de Finis olim iuratum notarium communis Ragusii«. Upnik namerava zadolžnico izdano 28. IX. 1346, poslati v Benetke. Diversa cancelariae, knj. XVIII, fol. 112' — 22. II. 1356.

⁶³ K. Jireček, Die mittel Kanzlei, str. 188; Pone de Stamberto se je zelo udejstvoval v kreditni trgovini. Predvsem se omenja kot upnik.

leta 1365. Pozneje prevzame v čuvanje knjige Johannessesa de Finisa in Johannessesa de Bergamo notar Soffredus.⁶⁴

Soffredus je stopil v dubrovniško službo leta 1331 verjetno s posredovanjem ser Pone de Stamberta. Bil je celo njegov zet in mu je bil 15. XII. 1331 postavljen za pomočnika.⁶⁵ Dne 30. februarja 1348 je dobil Soffredus pooblastilo od Velikega sveta, da lahko vpisuje listine in pogodbe do prihoda novega notarja pod pogojem, da se sodnik in priča podpišeta v »quaderno« z navedbo denarja, ki je zabeležen v listini.⁶⁶ Soffredov rokopis je zelo nepravilen in nejasen. Zadolžnice so registrirane v zelo skrajšani obliki. Soffredus je sistem okrajšav še bolj izpopolnil. Njegove zadolžnice spadajo v vrsto najbolj nejasnih in nečitljivih zapisov v Dubrovniškem arhivu⁶⁷ in bi jih lahko postavili le še v isto vrsto z zadolžnicami Andrije Benešića. Kdaj je začel Soffredus voditi knjigo zadolžnic, nisem mogel ugotoviti, toda najstarejša njegova zadolžnica, ki sem jo našel, je iz leta 1350.⁶⁸ Od Soffreda so se ohranile tri knjige zadolžnic. Danes se nahajajo v seriji Debita notariae kot knjige 3, 4 in 5. Tretja knjiga se začne s 1. januarjem 1352 in sega do 26. septembra 1357 (folijev 129). Zadolžnice se nadaljujejo v četrti knjigi šele na fol. 8' z 18. julijem 1357, na fol. 9 pa preskočijo na 4. oktober 1357 in se končajo z 31. decembrom 1360 (folijev 145). V peti knjigi so zapisane zadolžnice od 1. januarja 1361 in segajo do 27. septembra 1365 (folijev 118). Vsebina Debita, ki jih piše Soffredo, se precej razlikuje od vsebine knjig Johannessesa de Finisa, oziroma od notarjev iz kasnejših obdobij. Soffredus kot notar ni pisal izključno knjig zadolžnic, temveč je pisal tudi VII. knjigo serije Diversa notariae (od leta 1352 do 1357). Soffredus je prenehal biti notar v Dubrovniku nekako med avgustom in decembrom 1365. letom. Kaže pa, da takrat ni umrl.⁶⁹

Med Debita notariae knj. II in Debita notariae knj. III je torej precejšnja praznina in sicer od leta 1339 do 1352. To je čas, ko se trgovanje Dubrovniku povezuje z naraščanjem moči in širjenjem Dušanovega carstva. Prav tako ne bo možno ugotoviti posledic kuge leta 1348 v trgovini in še posebej v kreditni trgovini. Kuga je namreč močno prizadela življenje v Dubrovniku in njegovo gospodarstvo.

⁶⁴ V. Foretić, Dubrovački arhiv u sred. veku, str. 324; K. Jireček, Die mittel. Kanzlei, str. 189; Jireček navaja, da jo po letu 1348, to je po smrti Johannessesa de Finisa, prevzel notariat Soffredus.

⁶⁵ Jorjo Tadić, Pisma i uputstva dubrovačke republike, str. XVII, Beograd 1935; V. Foretić, Dubrov. arhiv u sred. veku, str. 323.

⁶⁶ Reformationes knj. XIV, fol. 43 — 30. II. 1348.

⁶⁷ J. Tadić, pisma i uputstva, str. XVIII.

⁶⁸ Dne 27. II. 1401 je bilo objavljeno polnomočje o prenosu terjatve, v katerem je dal brat pokojnega dolžnika »pottestas« nad »quondam publicum instrumentum scriptum manu Soffredi... tunc iurati not. communis Ragusii in millesimo trecentesimo quinquagesimo, indictione III, die 12. mens. octubris«, Debita notariae knj. XII, fol. 19.

⁶⁹ J. Tadić, Pisma i uputstva, str. XVIII; V. Foretić, Dubr. arhiv u sred. veku, str. 325. Dne 30. avgusta 1365 je Veliki svet odobril Soffredu trimesečni dopust za potovanje v Pistojo. Od tega časa se v Dubrovniku ne omenja več. Reformationes knj. XXII, fol. 16.

V serijo *Debita notariae* so uvrščene nekatere arhivske knjige, ki po svoji vsebini nikakor ne sodijo v njo. Tako je zašla med knjige *Debita notariae* tudi knjiga VI. V njej je notar večinoma vpisal prodaje lesenih hiš in bi jo morali uvrstiti v serijo »*Vendita cancelariae*«. Knjigo VI lahko izločimo iz serije *Debita notariae*, ker je v njo zašla pomotoma, oziroma samo zato, ker je na platnicah naslov »*Debita notariae*«. Obsega leta 1352 do 1365 (folijev 65). Prav tako sem ugotovil, da knjiga VIII (od 3. I. 1377 do 18. VIII. 1379, folijev 175) po vsebini tudi ne spada v serijo *Debita*, ker v njej ne najdemo nobene zadolžnice. Po vsebini bi jo morali uvrstiti v serijo *Diversa cancelariae*.⁷⁰

Pripeljalo bi nas predaleč, če bi še naprej obravnaval in našteval vsako knjigo iz serije *Debita notariae* posebej in ugotavljal njihove pisce. Od VIII. knjige dalje se vrstijo knjige zadolžnic pravilno ter naslovi ustrezajo njihovi vsebini. Le tu pa tam zazijajo kakšne večje ali manjše praznine.⁷¹ Knjiga XII se začne z letom 1400 in konča z letom 1405 (folijev 294). Večja vrzel je med XII. in XIII. knjigo. Prva zadolžnica v knjigi XIII je bila vpisana 3. XII. 1417, zadnja pa 14. I. 1422 (folijev 354). Od XIV. knjige, ki se začne z 11. II. 1426, do leta 1500 je serija *Debita notariae* skoraj neprekinjena.⁷² Izjemo predstavlja knjiga zadolžnic, v kateri je notar registriral kreditne pogodbe od 2. I. 1446 do 28. II. 1447 (fol. 196), se pa danes nahaja v seriji *Diversa notariae* kot knjiga XXXI. Nekatere knjige so tudi več ali manj poškodovane,⁷³ tako da gradivo za posamezna leta ni vedno popolno.

Na kratko bi opozoril še na nekatere notarje, ki so sledili Soffredu, zaradi boljšega razumevanja organizacije dubrovniškega notariata. Po odhodu Soffreda iz Dubrovnika je njegovo mesto ostalo spet prazno, zato je Veliki svet sklenil, da lahko oba kancelarja vodita tudi notarske knji-

⁷⁰ To je ugotovil že M. Dinić v razpravi »O krunisanju kralja Tvrtka I za kralja«, Glas SAN knj. 147, str. 133, Beograd 1932.

⁷¹ Od VIII. knjige (leto 1379) do leta 1400 so se ohranile tri knjige zadolžnic: knjiga IX, folijev 222 (od 21. I. 1380 do 10. IX. 1383); knjiga X, folijev 179 (od 21. VI. 1389 do 30. XII. 1392); knjiga XI, folijev 191 (od 1. I. 1392 do 16. III. 1396).

⁷² Od XIV. knjige (1426 do 1430) so do leta 1500 le manjše vrzeli in to med sledečimi knjigami: med knj. XVII (od 16. X. 1434 do 4. IV. 1436) in knj. XVIII (od 8. XI. 1437 do 4. III. 1439); med knj. XXXIV (od 28. XI. 1459 do 6. IX. 1460) in knj. XXXV (od 23. IV. 1462 do 4. VII. 1463); med knj. XXXVII (od 3. IV. 1465 do junija 1467) in knj. XXXVIII (od 29. XII. 1468 do 15. V. 1470); med knj. LIX (od 26. IV. 1497 do 30. VII. 1499) in knj. LX (od 16. XI. 1499 do 16. III. 1501).

⁷³ Od vlage so poškodovane sledeče knjige: knjiga III (8. I. 1352 — 26. IX. 1357), knjiga XI (1. I. 1392 — 16. III. 1396), knjiga XII (dec. 1400 — 24. XI. 1405), knjiga XVI (5. III. 1433 — 16. X. 1434).

Od ognja so poškodovane sledeče knjige: knjiga XXXII (14. III. 1458 — 26. II. 1459), knjiga XXXVII (3. IV. 1465 — junija 1467, od fol. 155 do konca, to je do fol. 195 do polovice ožgana), knjiga XLI (26. VIII. 1472 — 2. X. 1473, odpadel zgornji del knjige), knjiga XLIII (27. VII. 1474 — 11. VIII. 1475), knjiga XLV (5. VIII. 1476 — 13. VII. 1477, od ognja izjeden srednji del), knjiga L (13. X. 1484 — 16. VIII. 1486, odpadel zgornji del knjige).

ge. Ta sklep je do konca XIV. stol. še večkrat obnovil ob imenovanju novih kancelarjev.⁷⁴

Značilno je to, da v vseh doslej obravnavanih knjigah zadolžnic piše knjigo le ena oseba, medtem ko se od VII. knjige dalje to spremeni. V knjigi VII (od 1. X. 1365 do 14. IX. 1369, fol. 213) se prepletata pisavi dveh notarjev. To sta Fransiscus de Archo in Theodorus Scolmafogia, ki kot naslednika Soffreda nadaljujeta njegovo delo v notariatu. Različne pisave treh notarjev lahko zasledimo v 25. in 26. knjigi. To je popolnoma razumljivo. Če primerjamo obseg kreditne trgovine od Tomazinovih časov do srede XV. stoletja, ugotovimo lahko neverjeten dvig. To potrjuje tudi obseg, ki ga v knjigah zavzemajo posamezna leta. Vseh notarskih poslov en sam človek ni mogel več opravljati. Že pri Tomazinu sem ugotovil, da ga je zaradi preobremenjenosti morala dubrovniška vlada razbremeniti in je od 28. I. 1284 obdržal le kancelarske posle. Zaradi naraščajočih poslov je bila vlada prisiljena nastavljanje več notarjev istočasno, da so lahko zadovoljivo opravljali vse posle, oziroma so delo notarjev opravljali tudi kancelarji. Od leta 1331 je bil dodeljen kancelarju »socius« ali »vicecancellarius«. Nov »Ordo cancellarie« pa je sprejel Mali svet 28. II. 1428, v katerem so urejene pravice in dolžnosti več kot štirih notarjev oziroma kancelarjev.⁷⁵ Za ilustracijo naj navedem, da je moral notar 23. junija 1429 zapisati v svojo knjigo kar 25 zadolžnic,⁷⁶ 22. oktobra 1401 pa je registriral 19 zadolžnic.⁷⁷ Seveda so podobni primeri le izjemni, vendar so notarji registrirali dnevno okrog 7 do 10 zadolžnic. Če k temu prištejemo še vse ostale posle v notariatu, izdajanje najrazličnejših privatnopravnih pogodb ter zapisovanje le-teh tudi v knjige imbreviatur, potem je razumljivo, da je morala dubrovniška vlada nastaviti več notarjev hkrati.

Eden prvih, ki je postal pozoren na serijo Debita notariae in ocenil njeno vrednost, je bil brez dvoma Gregor Čremošnik. Po njegovi zaslugi je izšla prva ohranjena knjiga zadolžnic v posebni publikaciji v zvezi z ostalimi zapisi notarja Tomazina de Savere.⁷⁸ Prav tako je zbral in pripravljal za izdajo poleg različnih notarskih imbreviatur vse zadolžnice iz ohranjenih notarskih knjig do leta 1300, ki se nanašajo na dubrovniško zaledje.⁷⁹ Od starejše generacije zgodovinarjev so upoštevali podatke iz Debita notariae v svojih razpravah predvsem Mihajlo Dinić,⁸⁰ Jorjo Tadić⁸¹

⁷⁴ V. Foretić, Dubr. arhiv u sred. veku, str. 325, 326.

⁷⁵ K. Jireček, Die mittel. Kanzlei, Archiv fsPh, XXV, str. 511; V. Foretić, Dubrov. arhiv u sred. veku, str. 328.

⁷⁶ Debita notariae, knj. XIV, fol. 307–308.

⁷⁷ Debita notariae, knj. XII, fol. 39–40.

⁷⁸ G. Čremošnik, Spisi dubrovačke kancelarije (glej op. 4).

⁷⁹ G. Čremošnik, Istoriski spomenici dubrovačkog arhiva. Ser. III, sv. 1. Kancelariski i notariski spisi 1278–1301. Zbornik SAN III, Beograd 1932.

⁸⁰ Predvsem v delih: Za istoriju rudarstva u srednjevekovnoj Srbiji i Bosni, I. deo, Beograd 1955, II. deo, Beograd 1962; Krstati groševi, Zbornik vizantološkog instituta SANU, knj. I str. 86, Beograd 1952. Humsko-trebinjska vlastela, SANU pos. izd. knj. CCCXCVII, Beograd 1967.

⁸¹ Na serijo Debita notariae je opozoril z dvema zelo pomembnima zbirkama virov: Dubrovačka arhivska gradja o Beogradu, knj. I (1521–1571), Beograd 1951; Gradja o slikarskoj školi u Dubrovniku XIII–XVI vek, I. knjiga

in Gregor Čremošnik.⁸² V zadnjem času je izšlo pri nas tudi več razprav in obširnejših monografij mlajših zgodovinarjev, ki skušajo prav na podlagi gradiva v Debita notariae podati jasnejšo sliko o trgovini srednjeveškega Dubrovnika. Naj omenim samo Ivana Božića,⁸³ Simo Čirkovića,⁸⁴ Barišo Krekića,⁸⁵ Mirjano Popović,⁸⁶ Desanko Kovačević,⁸⁷ Bogumila Hrabaka,⁸⁸ Vuka Vinaverja,⁸⁹ Radovana Samardžića⁹⁰ in Jovanka Kalić-Mijušković.^{90a}

Arhivska serija Debita notariae predstavlja prvorazreden vir za proučevanje kreditne trgovine na dubrovniškem tržišču in poslovanja trgovskih družb, pa tudi za proučevanje raznih vej dubrovniškega gospodarstva. Posebno bogato in kontinuirano gradivo nudi ta serija za XV. stoletje. Na osnovi podatkov v zadolžnicah lahko zasledujemo razvoj različnih oblik kreditnega poslovanja, obseg in nihanje kreditne trgovine, ugotavljamo strukturo upnikov in dolžnikov in končno dobimo zelo jasno sliko o kvaliteti in ceni različnih vrst trgovske robe. Naravno je, da nam ta vir daje največ podatkov za poznavanje kreditne trgovine na samem dubrovniškem tržišču. Kljub temu lahko dobimo mnogo dragocenih podatkov o kreditnih in trgovskih zvezah s Srbijo in Bosno, oziroma o

Beograd 1952, II. knjiga Beograd 1953. Mnogo podatkov iz Debita upošteva tudi v knjigi: Jevreji u Dubrovniku do polovine XVII stoljeća, Sarajevo 1937.

⁸² Glej opombe 2, 4, 78 in 79.

⁸³ Ekonomski i društveni razvitak Dubrovnika u XIV-XV veku. Istoriski glasnik 1, str. 21—62, Beograd 1949; Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku, Beograd 1952.

⁸⁴ Herceg Stefan Vukčić-Kosaća i njegovo doba, Beograd 1964.

⁸⁵ Dubrovnik i Levant (1280—1460), Beograd 1956 (izšla je tudi izpopolnjena francoska izdaja, v kateri v dodatku objavlja številne dokumente: Dubrovnik (Ragusa) et le Levant au moyen âge, Paris 1961); Trgovačka društva u srednjovekovnom dubrovačko-levantskom saobraćaju, Godišnjak Fil. fakultete u Novom Sadu IV, str. 11—28, Novi Sad 1959; Prilog istoriji mletačko-balkanske trgovine druge polovine XIV veka, Godišnjak Fil. fakultete u Novom Sadu, II, str. 11, Novi Sad 1957.

⁸⁶ O trgovačkim odnosima Dubrovnika sa Bosnom i Hercegovinom (1480 do 1500), Istoriski glasnik 1-4, str. 3, Beograd 1952.

⁸⁷ Trgovina u srednjovekovnoj Bosni, Sarajevo 1961 (Pregled bosenske trgovine sloni v veliki meri na podatkih iz Debita; prav tako so izdelane na podlagi podatkov iz Debita tabele zadolžitev domačih bosanskih trgovcev.); Srednjovekovni katun po dubrovačkim izvorima, Simpozijum o srednjovekovnom katunu, str. 121—140, Sarajevo 1963. Prilog proučavanju zanatstva u srednjovekovnoj Bosni, Godišnjak istor. društva, BiH, god. X, Sarajevo 1959.

⁸⁸ Trg Valjevo u srednjem veku, Istorijski glasnik 3-4, str. 91—102, Beograd 1953.

⁸⁹ Prilozi istoriji plemenitih metala cena i nadnica (srednjovekovni Dubrovnik — XIV vek), Istoriski glasnik 1-2, str. 51, Beograd 1960; ocena: J. Tadić, Dubrovačka arhivska gradja o Beogradu, Istoriski časopis 4, str. 275, Beograd 1952/53. (Ocena ima značaj študije o kreditni trgovini Dubrovnika, na podlagi gradiva, ki ga je objavil J. Tadić.)

⁹⁰ Dubrovčani u Beogradu, Godišnjak muzeja grada Beograda, knj. II, str. 47—94, Beograd 1955; ocena: J. Tadić, Dubrovačka arhivska gradja o Beogradu, Istoriski glasnik 1-2, str. 115, Beograd 1953. (V oceni razpravlja tudi o zadolžnici kot pomembnem viru za gospodarsko zgodovino.)

^{90a} Beograd u srednjem veku, Beograd 1967.

vključevanju trgovcev iz dubrovniškega zaledja in trgovcev iz Italije v dubrovniško tržišče. Debita notariae so vir, ki omogoča sistematične raziskave.

Zusammenfassung

DIE BÜCHER DER VERSCHULDIGUNGSBRIEFE (DEBITA NOTARIAE) IM NOTARIALARCHIV IN DUBROVNIK (RAGUSA)

Gregor Čremošnik hat als erster auf die Bedeutung der Serie Debita notariae — eine besondere Reihe der Notarbücher im Historischen Archiv in Dubrovnik (XXXVI. Serie), welche fast ausschliesslich die Verschuldigungsbücher enthält — gewiesen. Der Verf. beschreibt diese Serie seit Tomasino de Saveri (das erste Buch für die Zeit vom 27. I. 1282 bis zum 8. VII. 1282) bis zum Jahre 1500. Die Bücher fehlen seit d. J. 1350 nur für einige kürzere Perioden, während sie bis zu dieser Zeit nicht vollständig erhalten sind. Der Verf. beschreibt auch die verschiedenen Arten der Einschreibungen der entsprechenden Verschuldigungsbriefe und betont die Bedeutung dieser Archivserie für die Erforschung der Wirtschaftsgeschichte nicht nur von Dubrovnik, sondern auch des mittelalterlichen Serbiens und Bosniens.